

Propsz Eszter

„Hol vagy, Balogh? Gyere ki, megöllek!”

Avagy mi szükség a magyarországi német irodalomra?

Balogh Robertnek és Elmer Istvánnak szeretettel

„Hol vagy, Balogh? Gyere ki, megöllek!” – ébresztette egyszer egy érzellemmel és némi alkohollal átítatott hang az ifjú magyarországi németek táborában Balogh Robertet, az író vendéget. Mint kiderült, azt sérelmezte a hang tulajdonosa, hogy nagymamájának fényképe rákerült a *Schwab evangéliom*¹ borítójára. A szöveget – kell mondanom? – nem olvasta a panaszos.

A történet nagyszerű kiindulópontja lehetne mindenféle borongásnak, búslásnak az irodalom helyzete felett, a magyarországi németek helyzete felett (ha van nekik olyan), én mégis azt a kérdést próbálnám vázolni e kapcsán, hogy szükség van-e a magyarországi német irodalomra, vagy valóban érdemes volna (mondjuk, egy következő tanulmányban) módszeresen végiggondolnunk, hogy hogyan öljünk magyarországi német írókat. Vagy legalábbis Balogh Robertet.

Az irodalom talán legalapvetőbb funkciója abban áll, hogy azonosulásra hívjon, identitásmodelleket kínáljon olvasóinak, azok identitásprojektjei alapjául szolgáljon. Adódik hát a kérdés, teszi-e ezt a magyarországi német irodalom. Tapasztalataim azt mutatják, csak egyes, főként magyar nyelvű szövegeiben. Tapasztalataim egyrészt többévtizedes kutató-elemző munkát jelentenek, melynek eredményeként leírtam, hogy a magyar nyelvű szövegek identitásmentái többségükben működőképesebbek, mint a német nyelvűekéi, jóval differenciáltabb identitásalkotást tesznek ugyanis lehetővé olvasóiknak azáltal, hogy az egyes, belsővé tételre kínált identításelemeket mind szemantikailag, mind pszichológiailag differenciáltan, komplexen dolgozzák ki, és hogy az egyes identításelemek közötti strukturális viszonyok komplexen re-konstruálják úgy a szociális valóságot, mint az egyes ember és a közösség pszichikai valóságát. Másrészt a magyarországi német irodalom szövegeinek hallgatókkal való együtt olvasását, feldolgozását jelenti tapasztalataim, azt, hogy a sokszor végtelenen leegyszerűsített világ- és történelemmodelleket vázoló, megmerevedett sémákkal dolgozó német nyelvű szövegek nem készítetik a hallgatókat az olvasottak továbbgondolására, az önmagukról való gondolkodásra, önreflexióra. Többretegű munka tapasztalatait szeretném tehát megosztani az olvasóval, mikor a következőkben abból a szempontból írom le röviden a magyarországi német irodalom néhány szövegét, hogy miképpen válhat az olvasói identitásalkotás forrásává.

¹ Balogh, Robert: *Schwab evangéliom. Nagymamák orvosságos könyve*. Budapest, Kortárs, 2001.

Balogh Robert szövegeivel kezdem, ha már – szerzőjünkkel együtt – túléltek az idézett érelemittas támadást, vagyis azt, hogy a fogyasztói kultúra megjelenés- és képközpontú világában a kép kultusza gyakran felülírja az identitás formálódásának egyéb forrásait, adott esetben leválasztva a képet a szövegről, s az identitást a képre redukálva. (Hogy a szerző mit tanult az esetből, nem tudni pontosan, abban a tényben, hogy a *schwab* trilógia azóta megjelent kötetei is „képesek”, képek és szöveg integrált egységét próbálják megteremteni, mindenesetre felsejlik valamiféle rendíthetlenség.)

A *schwab* trilógiában², már önmagában a címadásban is, erőteljesen megmutatkozik egyfajta értelemteremtő, jelentésadó szándék. Az *evangéliom* azáltal kölcsönöz a benne elmesélt egyedi életeknek önmagukon túlmutató értelmet és jelentést, hogy horizontális és vertikális transzcendenciát teremt: „horizontális” határátlépéseket jelent, ill. tesz lehetővé az, hogy az egyedít szövegbelső ismétlődések kapcsolják a család, a közösség történetéhez, mely ezen ismétlések által bontakozik ki; „vertikális” határátlépéseket pedig az elbeszélt álmok, víziók jelentenek, ill. tesznek lehetővé. A *legendariom* alakjai is határjárók, abban pedig, hogy bizonyos értelemben esetleges történeteiket néhány alaptörténetre csiszolja egy elbeszélői szándék, szintén az elveszett transzcendencia újratemtésének vagy pótlásának vágya mutatkozik meg.

Noha a jelentésteremtés gesztusa igen erőteljes, nem párosul jelentéstartalmak egyetlen lehetséges tartalomként való bemutatásával (mint a magyarországi német irodalom német nyelvű szövegeinél az önigazolás szándékából eredően gyakran). Azt gondolom, a trilógia épp azért lehet bő forrása az olvasói identitás-munkának, mert lehetséges jelentéstartalmak ütköztetésével kollektív identitáselemekhez való személyes viszony kialakítását teszi lehetővé. Az *evangéliom* re-konstruál konvencionálisnak mondható jelentéstartalmakat és ezekre épülő identitásstruktúrákat, de az átértelmezés számára is hozzáférhetővé teszi ezeket, amennyiben például ugyanazt az identitásképzés számára fontos eseményt a konvenciót képviselő elbeszélő mellett más, a konvenció keretein kívül álló elbeszélőkkel is elbeszéli. Emellett formai struktúrái által is egyéni viszonyulás kidolgozására készíti olvasóit, hypertextre emlékeztető formája potenciális interaktivitást kommunikál. A *legendariom* azáltal tesz a magyarországi német identitás radikális megújítására ajánlatot, hogy megnyitja a *schwab* identitás tilalmas terét, felfed elhárított, elhallgatott traumatikus identitástartalmakat, de – az egyéni viszonyulás szabadságát itt is meghagyva az olvasónak – álmoskönyvben, a felfedtetet az álommunka dinamikájának megfelelően el is leplezve teszi ezt. Az olvasóra bízta a döntést, hogy elhatárolja, megvédi saját realitását az olvasottaktól, vagy belevonja az olvasottakat saját realitásába, például úgy, hogy az olvasottak alapján tudatosít magában eredetileg nem tudatos, de a szövegben „felismert” lelki problémákat, feszültségeket, vagy úgy, hogy legalább időlegesen felszabadít olyan lelki energiákat, amelyek ezeket a feszültségeket elnyomni, elfojtani segítettek.

Az eddigiekből is kitűnik, hogy a *schwab* szövegek e sajátos nyitottsága az ismétlésben is megragadható, abban az alapvető strukturális jegyben, mely,

² A trilógia darabjai az „evangéliom” mellett: *Schwab legendariom*. Álmoskönyv. Budapest, Kortárs, 2004.; *Schwab diariom*. Utolsó Schwab. Budapest, Kortárs, 2007.

mint már utaltam rá, az identitáselemeknek önmagukon túlmutató jelentést kölcsönöz. A *schwab* szövegek ismétlési struktúrái abból nyerik relevanciájukat, esztétikai érvényességüket, hogy variációs jellegűek (megint csak szemben sok, sémákba dermedt német nyelvű szöveg redundáns ismétlési struktúráival). Az *evangéliom* például re-konstruálja a magyarországi német identitásképzés konvencionális ismétlési struktúráit, és megállapítja, hogy azokban a hagyomány egyes elemei „elkoptak”, azaz szemantikailag elhasználódtak, elveszítettek jelstátusukat. A szöveg újíto, mégis hagyományhű ismétlési struktúrákban – saját ismétlési struktúráiba archaikus imák, ráolvasások ismétlési struktúráit beemelve, ill. saját ismétlési struktúráit archaikus imák, ráolvasások ismétlési struktúráira leképezve –, újra jelként teszi hozzáférhetővé ezeket az elemeket, a hagyomány egyéni átértékelésének, átszervezésének, újraírásának lehetőségét, sőt szükségességét hangsúlyozva. Izgalmas többletjelentést nyer ismétlési struktúráiból a szintén *schwab* tematikájú, de nem a trilógia részét képező (és nyomtatásban még meg nem jelent) egyfelvonásos, a *Távol a szemtől, távol a szívtől*³, mely önmeghatározása szerint „érzelmek, sorsvariációk” bemutatása. Az alaphelyzet számos német nyelvű szövegből is ismerős lehet, sok-sok év után visszalátogat a kitelepített, felkeresi régi házukat, találkozik régi szerelmével, már épp el is nyomnánk egy ásitást, hogy ááhhh, mindjárt felismerik egymást, és jön az összeborulás, mikor hirtelen újrakezdődik, ill. megismétlődik a jelenet, és valóban jön az összeborulás, de aztán megint újrakezdődik a jelenet, és megint újra, miközben az ismétlés a fordított egyenértékűség alakját ölti: a hazalátogató, az asszony és közben megjelenő férje minden újakezdéskor más szerepet vesz fel a konfliktusstruktúrában, az üldözöttből üldöző lesz és az üldözőből üldözött, a bűnösből áldozat és az ártatlanból bűnös, a cserbenhagyottból cserbenhagyó és így tovább. A német nyelvű szövegek többségének egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen szereposztásaival szemben itt tehát a szerepek teljes elbizonytalanodása tapasztalható meg, ami megint csak reflexióra készíti az olvasót, ill. a nézőt.

Úgy tartjuk, minden irodalmi mű győzelem az idő és a halandóság felett, én mégis úgy hiszem, a *schwab* szövegek győzelmei jelentősebb győzelmek, mint sok német nyelvű szövegéi, melyek a magyarországi német kultúra mulandóságát látva kétségbeesett igyekezettel írják merev sablonokba, stabil, de nagyban reduktív reprezentációkká ennek a kultúrának a tartalmait. Jelentősebbek, akár szándékuk ellenére is, a trilógia utolsó darabjának, a *diariom*nak minden keserősége, rezignáltsága ellenére is.

Úgy tűnhet, s így írás közben lassan magamnak is úgy tűnik, mintha meg akarnám védeni a szerzőt potenciális gyilkosaival szemben. Valójában faramuci dolog ez, hiszen a szerző halála, nem a szó barthes-i értelmében, hanem a fent pedzett gyilkosság által, jót tehetne könyvei eladási példányszámának, sőt, a magyarországi német irodalom olvasottságának, nekem esetlegesen felkérésüket jelenthetne az életmű összefoglalására... Mindenképpen végig kell ezt még gondolni. De előbb feltétlenül szólnom kell Elmer István szövegeiről, mégpedig azért, mert azok arról tudnak a magyarországi német irodalomban egyedül-

³ A szöveget megjelenése előtt a szerzőnek a szó szoros értelmében szíves engedélyével említem, hisz úgy adta hozzájárulását, hogy nem látta ezt az írást.

állóan sokat, hogy mit tehet velünk családunk, őseink történetének olvasása, hallgatása, megismerése. (Szerzőinket hallgatóim is megvédik esetleges támadásokkal szemben, ha én – a fentiekből kifolyólag – bármilyen slamasztikába keverednék, hiszen nagyon szeretik őket.)

*Parasztbarokk*⁴ című regénye mind tartalmi, mind formai struktúrái által reflektálja a magyarországi német identitás kialakulásának pszichológiai folyamatát: a kulturális mintákat, melyeket a regény internalizálásra kínál az olvasónak, nagy alaposággal szerkesztett történetek, ill. történettöredékek dolgozzák ki, emellett a regény bemutatja azt a pszichológiai folyamatot is, melyben az egyén ezeket a mintákat „leképezi”. Főszereplőjére, az elszántan identitás-absztinens, szerethetően flegma Bischof Aladárra édesapja hamvainak újratemetése mint egy történet „hullik rá”, mely, noha először nem tud vele mit kezdeni, arra készíti, hogy újrastrukturálja önmagáról való tudását. Míg a faluban, ahol ősei éltek, és ahol apját újratemetik, bejárja a plébániát, melyet ősei építettek, képzeletben végigéli családja történetét, családi történeteket elevenít fel, pontosabban konfabulál, s miközben úgymond kidolgozza viszonyát a családi történetekhez, saját szociális identitását is kidolgozza. Fabulációjában saját élettörténetének és ősei élettörténeteinek epizódjai egybevegyülnek, keverednek egymással, ill. az epizódok között (szemantikai ismétlődések révén) egyfajta dialógus alakul ki, melyben Aladár személyiségének értelmezése, megalkotása folyik: a maga alkotta történetek befogadása mondhatni narratív identifikációs játék, elbeszélte énje a(z) imaginált „fontos másik”-akkal való kapcsolatban, azonosulásban alakul, az ő értékrendjükből, viselkedési normáikból, gondolataikból merít, azokból építkezik, azokra reflektál. A játék tagadja értelemtulajdonítások végérvényességét, s a konvenciókkal stabilizált reprezentációk mögött nem konvencionális, privát értelmet keres, az értelem- és az identitásalkotásban a megélt személyesség meghatározó voltát hirdeti. Bischof Aladár az elbeszélésben tehát céltudatos erőfeszítéssel, értelmező-feldolgozó munkával veszi birtokba és építi be én-rendszerébe élete eseményeit, önmagára vonatkozó tudását. A narratív identifikációs játékban erodálódik addigi én-rendszere, s bár erről az erózióról csak erodált narratív struktúrákban tud tőle egy ideje különváltan élő feleségének beszámolni – mint ahogy arról is, hogy úgy döntött, megveszi a plébániát családja és elképzelt gyermekei számára –, a narratíva elnyeri felesége támogatását, az asszony elfogadja a „szép parasztbarokk” épületet mint jövő-narratívát. Ezáltal azt is megmutatja a mű, hogy az identitás-narratívumok folyamatos szerkesztésének mindenkori célja és úgymond legfőbb értelme a narratíva egy szeretet-kapcsolatban való elfogadottsága, támogatottsága. Azt gondolom, szükséges volna, hogy ezt a magyarországi német irodalom sok más szövege is tudja.

⁴ Elmer, István: *Parasztbarokk*. Budapest, Hungaria-Kráter, 1991.

Helmut Herman Bechtel

A derék kihalás mértéke

Egy intertextuális háromszög
a kortárs magyarországi német lírában

1989-ben a *Sub rosa* című kötetben jelent meg Valeria Koch (1949–1998) szállóigévé vált *Ungardeutsch* című kétsorosos: „*Ungardeutsch / ist das Maß / des tüchtigen Aussterbens*” (Magyarországi német a derék kihalás mértéke).¹ A szöveg, amely szétválaszthatatlan egységet alkot a címmel, egyetlen mondatból áll: a magyarországi németiséget egyetlen profetikus kijelentéssel „a derék kihalás mértéké”-vel, azaz a megsemmisülés kiszolgáltatott áldozatával azonosítja.

A két névelőt leszámítva a vers öt fogalmi jelentéssel rendelkező morfémből áll: *Ungardeutsch* (magyarországi német), *ist* (van), *tüchtig* (derék), *Maß* (mérték), *Aussterben* (kihalás). Az *Ungardeutsch* szóösszetétel XX. századi intézményesülése óta többször alkotta kritika tárgyát, a kellő történelmi ismeretek hiányában ugyanis gyakran félreértésekhez vezet. A fogalom az ország német nyelvű lakosaira vonatkozik, akik nyilvánvalóan egy német kulturális identitással rendelkeznek. A kifejezést manapság gyakran egy keverék népcsoport meghatározásaként értelmezik félre: ezek szerint a magyarországi németek félig magyar, félig német származású egyének lennének. Mások számára a fogalom kevésbé a származás, mint inkább a kettős kulturális kötődés, egy hibásan értelmezett „kettős identitás” kifejeződése. Ez az interpretáció a kisebbséghez kötődő egyes csoportok számára elfogadhatóvá vált, sokaknak viszont éppen ezáltal lett a kifejezés az asszimiláció mindenható szimbólumává, hiszen az így pont az identitás elvesztését tükrözi vissza. Publicisták és értelmiségiek újra és újra rávilágítanak, hogy a szó semmi esetre sem valamifajta német-magyar keverékre utal, hanem egyértelműen a német származással, nyelvvel és kultúrával, ugyanakkor magyar állampolgársággal rendelkező kisebbségi közösség jelölője. A vers címe egy olyan groteszk törésvonalat von be az értelmezésébe, amely aktuális szociokulturális kérdésfelvetésekre irányítja a figyelmet.

Az egyes szám 3. személyű igealak (*ist/van*) egy jelenbeli állapotra utal, amikor a pusztulás kivédhetetlen folyamata megmerevedik az ítélet mondatában. A „*derék kihalás*” oximoronjában a „*derék*” valójában a nemzetiség sztereotipikus jelzője, a szövegben azonban a „*kihalás*” elé kerül, ezáltal pedig a nemzetiség halálának víziójával kapcsolódik össze. A fogalmaknak ebben a feszültségében a hősi halál képze is megjelenik, hiszen a megmásíthatatlan sorsot az áldozatok belenyugvással veszik tudomásul. Ebben a folyamatban természetesen nem anyagi megsemmisülésről van szó, hanem egy lassú és

¹ Az idézetek magyar fordításai minden esetben az elemzés írójától származnak, az átültetés alapelveként a szöveghez olvasat szolgált.

csendes asszimilációról, amelynek során a passzivitásba süllyedt szubjektumok már nem tanúsítanak semmiféle ellenállást.

A szöveg az epigrammaköltészet kezdeteihez vezet minket vissza, amikor a műfaj még mágikus sírfeliratként értelmeződött, amely az elhunyttal a szavak hatalmán keresztül szoros szellemi kötődésben áll. A cím ebben az értelemben nem más, mint az elhunyt neve a sírkövön, a költemény egyetlen mondata pedig az alatta elhelyezkedő felirat. A szöveg felülete szófukar töredékességével a kultúra lemorzsolódását szemlélteti, amelynek sorsa a vers univerzumában megpecsételődni látszik. A befogadó egy virtuális temetőben lépked: szeme előtt emlékek és érzelmek manifesztálódnak, amelyek az asszimiláció szociokulturális tényeivel állnak összefüggésben. A halál a sírkövön a pusztulás időtlen pillanatává merevedik, ahogy azt a keresztrefeszítés keresztény szimbóluma is ábrázolja. A nép története egy passióvá változik, a felirat szakrális jelentéssel töltődik fel, minden kimondott szó pedig egy ősi epigramma elemét alkotja. Ebben a metamorfózisban az események egy szent szenvedéstörténeté formálódnak, amelyben sem az e világ, sem pedig a túlvilág nem rendelkezik erős körvonalakkal. Egyedül a kereszt és a felirat léteznek: a pusztulás pillanata a magyarországi németiség sírkövére vésve.

Koloman Brenner (1968–) *Ungarndeutsch* (2001) című költeménye egy intertextuális mezőt nyitott, a felütés által kimondva is Valeria Koch verséhez kapcsolódik: *„Die Fränkin meinte bitterbö: tüchtig aussterben“* (A frank [nő] dühösen úgy gondolta: derekasan kihalni). Brenner szövege is felidézi a pusztulás vízióit: *„Programm läuft wie vorgesehen“* (a program a terveknek megfelelően halad), ugyanakkor meg is töri a befejezettség képzetét, lehetőséget teremtve a továbbgondolásra. A „de” kötőszó ebben a viszonyban egyben a genotext világával való szakítás jelölője, a kétsoros zártsága feloldódik a brenneri szövegben, a lírai alany pedig tanúként jelenik meg a versben, aki még valóságként éli meg a kisebbség létezését: *„aber paar Momente / wenn mit Freunden / noch deutsches Wort herrscht / und zergeht bittersüß in unserem Mund/ zaubern richtigfarbene Welt hervor / und die Wirbel im Rückgrat sitzen / auf einmal fester“* (De néhány pillanat / mikor barátok közt / német szó uralkodik / és édesen szétomlik a szánkban / és a gerinc csigolyái / egyszerre feszesebben ülnek). A megsemmisülés kronotoposza kiterjesztődik, ezek a pillanatok azonban itt az utolsóknak tűnnek, és nem lehet tudni, mikor áll be a klinikai halál állapota.

A költeményben a továbbélés fokmérője is manifesztálódik: míg valahol német szó hangzik, lehet releváns diskurzust folytatni a közösség létezéséről. Ezzel a nyelv a kultúra legfontosabb hordozójaként, a nyelv elvesztése pedig a pusztulás befejeződéseként definiálódik. A genotext tragikus heroizmusát a fenotext ironikus rezignáltsága váltja, a tényeket pedig egyfajta sztoikus beletörődés veszi tudomásul: *„lachen wir wenigstens dabei“* (legalább nevessünk hozzá). Az epigramma mitizáló vonásai itt nincsenek jelen: a történések nem állnak összefüggésben egy transzcendens narratívával, a programszerűség hangsúlyozásával, illetve egy elegáns utalással sokkal inkább a politikai és a társadalmi tényezők szerepére, azaz a XX. századi tudatos beolvasztásra helyeződik a hangsúly: *„Es war gute Arbeit / und jeder kommt / in den ungarischen Himmel“* (Jó munka volt, és mindenki a magyar mennyországba kerül).

Angela Korb (1982–) *Ungarndeutsche* (2003) című triptichonja háromszögé egészíti ki a megnyitott intertextuális dialógust. A téma, a mitologizálás és egyes versszakok lakonikus stílusa Valeria Koch versét idézi meg, a közösség története azonban a brenneri költeményhez hasonlóan itt sem valamifajta lezárt egység. A költemény rájátszik a megnyitott intertextuális diskurzusban már jelen lévő szenvedéstörténetre, epikus irányba tágítja ki a kérdésfelvetéseket, ugyanakkor itt is az ironikus hangnem határozza meg az események tudomásul vételét. Az itt bemutatott intertextuális háromszög egyrészt kiváló bizonyítéka a magyarországi német irodalmi közélet és hagyományozódás létezésének, ugyanakkor szemlélteti a kisebbség irodalmának azon vonulatát, amely az 1980-as évektől kezdve egyre radikálisabban tematizálja a nemzetiség nyelvi és kulturális fenyegetettségét, az asszimilációnak való kiszolgáltatottságot.

**HAUS DER UNGARNDEUTSCHEN (HDU)
MAGYARORSZÁGI NÉMETEK HÁZA, BP., LENDVAY U. 22.
(AMBACH MÓNICA FELVÉTELE)**

Johann Schuth

A magyarországi németek irodalma és művészete

A Magyarországi Német Írók és Művészek Szövetsége (Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler, VUdAK) megalapításának tizenötödik évfordulóját ünnepeltük 2007-ben. A jubileumi év Bartl, Dechandt, Matzon képzőművészek kiállításával kezdődött Baden-Württemberg brüsszeli képviseletén. Ebben a tartományban találtak új hazát a második világháború után elűzött magyarországi németek. Az esemény politikai súlyát jelezte, hogy a megnyitót Kaltenbach Jenő, a kisebbségi jogok országgyűlési biztosa tartotta, a zárórendezvényen pedig Göncz Kinga külügyminiszter-asszony és Paul Lendvai publicista beszélt.

A VUdAK évek óta csoportos kiállítással mutatkozik be a tavaszi fesztivál ideje alatt a Magyarországi Németek Házában, Budapesten. Ennek anyagával bővítettük Bartl-Dechandt-Matzon brüsszeli anyagát, és két fiatal írónk (Stefan Valentin és Angela Korb) irodalmi és zenei közreműködésével bemutatkoztunk április 19-én a Belgiumi Németnyelvű Közösség Minisztériumában, Eupenben. Itt a közösség miniszterelnöke, Heinz Lambertz és az Oktatási és Kulturális Minisztérium szakállamtikára, Manherz Károly professzor nyitották meg a rendezvényt.

Hat VUdAK-tag (Bartl, Hajdú, Lux, Matzon, Misch, Pantl) kiállítása volt látható február 9-ig a Berli Magyar Nagykövetségen, márciusban Monheimben (Nordrhein-Westfalen), májusban a Magyar Kulturális Intézetben, Stuttgartban, szeptemberben

a Magyarországi Németek Házában, Budapesten. Ehhez a kiállítás-sorozathoz egy igényes kétnyelvű katalógust is készített a potsdami Deutsches Kulturforum östliches Europa.

Évente egyszer háromnapos szemináriumot és műhelybeszélgetéseket szervezünk, kiállítással és nyilvános felolvasással egybekötve. Idén szeptemberben Szekszárdon a Garay Gimnázium nemzetiségi tanulóinak tartottunk felolvasást, illetve kiállítást szerveztünk a Német Színházban. A VUdAK kiadásában megjelentetjük Koloman Brenner verseskötetét, melyet König Róbert grafikusművész illusztrált. Josef Michaelis, aki októberben átvehette Baden-Württemberg tartomány kulturális fődíját, felolvasást tartott októberben a kitelepített németek kulturális konferenciáján Gerlingenben. König Róbert 50 grafikát állított ki a Parlamentben a magyarországi németek elűzésének 60. évfordulója alkalmából megrendezett emlékkonferencián. Számos egyéni kiállítást és felolvasást szerveztünk országszerte. Az idei eredmények az évtizedes munka gyümölcset jelentik.

1972. október 6-án alakult meg Budapesten a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének keretén belül az Irodalmi Szekció. A szekció kezdeményezésére a *Neue Zeitung*, a magyarországi németek hetilapja, 1973-ban meghirdette a „Ragadj tollat” című pályázatot, ami az irodalomkedvelő olvasókat német nyelvű írásaik beküldésére buzdította. Ez volt

a jelenkori hazai német irodalom kezdete. Bebizonyosodott, hogy a magyarországi németek még nem felejtették el teljesen az írást, hogy akadnak még olyan élmények, érzelmek és gondolatok, amelyeket papírra kell vetni és nyilvánosságra kell hozni. A pályázatra oly terjedelmes anyag érkezett, hogy 1974-ben összeállítottuk a *Tiefe Wurzeln* című antológiát. Azóta több mint 50 irodalmi kiadvány jelent meg, először a Tankönyvkiadó gondozásában, majd 1992 óta a VUDAK-könyvek sorozatban.

Az Irodalmi Szekció kezdettől fogva érdekelt volt a határokon átnyúló együttműködésben, sőt erre szüksége is volt. Ebben NDK-lektorok, Helmut Rudolf, Jochen Haufe, Günter Glante pozitív szerepet játszottak, még akkor is, ha a túl nagy elkötelezettséget az NDK-hatóságok gyanakvással figyelték. Miután Oskar Metzler 1985-ben megjelentette *Gespräche mit ungarndeutschen Schriftstellern* című könyvét, a pécsi német tanszéken működő utódjának egyszerűen megtiltották, hogy a magyarországi német írókkal kapcsolatba lépjen.

Az ilyen és ehhez hasonló beszélgetések és szövegelemzések, melyek a műhelybeszélgetések alkalmával a lektorok, a pécsi és budapesti egyetemek germanistái között zajlottak, különösen a fiatal írók számára voltak fontosak. Az 1977-től évente egyszer megrendezett két-három napos műhelybeszélgetéseken kiemelkedő szerepet játszottak és játszanak a német kisebbségi irodalmak, s itt külön ki kell emelni a romániai német irodalom tapasztalatait és felismeréseit.

Az Irodalmi Szekció megalakulásával egy időben Mayer Éva, a *Neue Zeitung* munkatársa olyan képzőművészeket kezdett bemutatni, akik a magyarországi németek soraiból

jöttek, és élénk kapcsolatot ápoltak és ápolnak a mindenkori német kultúrával.

A Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége először 1979-ben szervezte meg Pécsen három soroksári származású, hazai német festő – Misch Ádám, Lux Antal és Bartl József – kiállítását. E kiállítás megnyitója irodalmi-zenei programjával ünnepi esemény volt. A kiállítás rövid távon ellenreakciókat is kiváltott („A svábok megint hangoskodnak”), és állítólag Aczél György tiltotta meg, hogy a tárlat vándorkiállításaként bejárja a magyarországi német falvakat, mint ahogy azt tervezték. A kiállítás ennek ellenére mérföldkövé vált, és végül is a Magyarországi Németek Szövetségén belül a Képzőművészeti Szekció megalakulásához vezetett (1982). Elnöke az NDK-ba kivándorolt, majd hazatelepült színpadtervező, Koch Aurél lett. Évente képzőművész-tábort szerveztek egy NDK-ból küldött művész részvételével, többször rendeztek csoportos kiállítást a budapesti NDK-Centrumban. A tagok többnyire hazai német kiadványokat illusztráltak. A szekció kiadta az *Aurel Koch – ein ungarndeutscher Maler und Graphiker* című könyvet (1981), a *Bereicherung* című albumot (1986) és egy információs füzetet a tagokról. A tagok művészeti elképzelése és műveik színvonala azonban túlságosan különböző volt, így aztán a neves művészek egyre inkább visszavonultak, és a szekció tevékenysége a 80-as évek végére megszűnt.

1990 júniusában alakult meg a Magyarországi Német Írók Szövetsége. Az egyesület 1992 februárjában nyitott a képzőművészek felé, ezzel lehetőség nyílt az írók és képzőművészek együttműködésére a Magyarországi Német Írók és Művészek Szövetségén

(Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler, rövidítve: VUdAK) belül.

A szövetség céljai:

- az irodalom és művészet támogatása révén erősíteni a magyarországi némettség identitástudatát;

- a német nyelvű írásbeliség, a Kárpát-medence irodalmi és művészeti hagyományainak megismerése, dokumentálása és publikálása;

- a magyarországi némettség múltjának, jelenének és jövőjének irodalmi, művészi eszközökkel történő feldolgozása;

- együttműködés a német nyelvterületen működő, ill. a német kisebbségek író- és művész-szövetségeivel.

A VUdAK-könyvek *Irodalom* sorozatában 1992 óta 11 kötet jelent meg, először 3000, később ezer példányban. Robert Becker verseskötete, a *Faltertanz* az 1999-es Frankfurti Könyvvásáron is részt vett. Ugyanott mutatta be Szende Béla a korán elhunyt Valeria Koch *Stiefkind der Sprache* című kötetét. Josef Michaelis pedig a Lipcsei Könyvvásáron lépett fel *Zauberhut* című gyermekkötetével.

1992-ben Misch Ádám egyik kezdeményezője volt az írók és képzőművészek együttműködésének a VUdAK-on belül. Mint a VUdAK Képzőművész szekciójának elnöke fáradhatatlanul szervezett sikeres kiállításokat bel- és külföldön. Már 1992-ben részt vett a szekció a Berlinben *Határtalanul* címmel megrendezett magyar művészbemutatón.

Különösen eredményes volt az esslingeni „Künstlergilde”-vel kialakult együttműködés, melynek kezdte Valeria Koch a Südostdeutsches Kulturwerk és a Künstlergilde által közösen szervezett felolvasó-körútja és Misch kiállítása volt 1992

októberében Münchenben, Stuttgartban és Esslingenben. Három író és tizenhárom képzőművészt felvettek a Künstlergildébe, öt képzőművészt többször meghívtak a Künstlergilde évi kiállítására Regensburgba és Esslingenbe. A három soroksári művész – Bartl, Lux, Misch – kiállítás-sorozata Stuttgartban, Düsseldorfban, Nürtingenben és Berlinben is látható volt.

A Millegentenárium alkalmából 1995-ben a VUdAK 300 példányban kiadta König Róbert *Dort drunt an der Donau* (Ott lenn a Dunánál) című 22 fekete-fehér linometszetet tartalmazó mappáját, mely, egy történeti dokumentumokat tartalmazó kísérőfüzettel kiegészítve, a magyarországi németek történetét dolgozza fel. E mappa lapjai számos magyarországi német intézmény, iskola falát ékesítik szerte az országban. A mappa alapul szolgált a *Dort drunt an der Donau* című kiállítás-sorozatnak, amely 1996-ban Stuttgartban, Esslingenben, Szekszárdon, Bólyott, Sopronban, Budakeszin, Budapesten és Pécsen is megtekinthető volt. E tárlat védnökségét Göncz Árpád köztársasági elnök vállalta, s König Róbert ezért a mappáért és kiállítás-sorozatért 1999-ben megkapta Baden-Württemberg tartomány Dunai Sváb Kulturális Díjának művészeti fődíját.

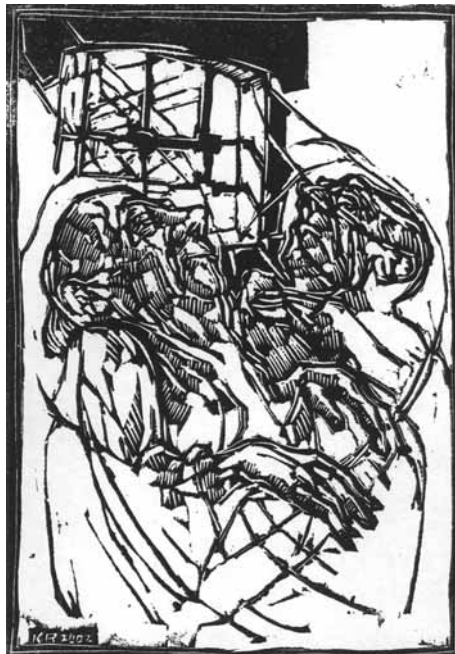
Meg kell azonban jegyezni, hogy az 1989-es fordulat óta az irodalmi tevékenység alábbhagyott. Több író és támogató (Georg Wittmann, Claus Klotz, Szabó János germanista, Valeria Koch) halála súlyos veszteséget okozott a kicsiny alkotóközösségnek. Az új gazdasági és a szakmai kihívások – úgy tűnik – nem segítik elő az íráskedvet. Hiányzik a folyamatos kritikai dialógus. Az egyetemeken és főiskolákon történő felolvasások

nemcsak az írók számára fontosak, hanem a kritikus értelmiség kialakulása szempontjából is. A közös rendezvények (kiállítások felolvasásokkal egybekötve, beszélgetések irodalmi művekről, képzőművészeti alkotásokról), mint 2007-ben Szekszárdon megrendezett jubileumi alkotótábor, közelebb hozzák egymáshoz az írókat és a művészeket, akik új impulzusokat kaphatnak alkotó munkájukhoz.

Igyekszünk fiatalokat is bevonni az irodalmi-képzőművészeti tevékenységbe: meghirdettük pályázatunkat fiatal írók számára. Irodalmi Kávéház címen háromhavonta találkozót szerveztünk a pécsi Lenau-házban. Itt az írók és a pécsi egyetem német tanszékének germanistái elemeznek verseket, elbeszéléseket. A kávéház munkájába bevontuk a fiatalok számára kiírt irodalmi pályázat nyertesait, egyetemi hallgatókat, és kibővítettük nyilvános felolvasással.

A VUDAK-könyvek *Képzőművészet* sorozatában 6 katalógus jelent meg, de közreműködtünk további katalógusok, életművek kiadásában. Megjelent az Adam Misch életművét bemutató reprezentatív kétnyelvű könyv és az 1997-ben elhunyt Simsay Ildikó életművét bemutató katalógus. Munkácsy-díjat kapott Ede Halbauer, Josef Bartl, Tibor Budahelyi, Géza Szily. Ákos Matzon megkapta az amerikai Pollock-Krasnek Alapítvány 10 000 dolláros ösztöndíját. János Wagner *Fekete ég* című alkotása részt vett a Künstlergilde jubileumi kiállításán Esslingenben és Regensburgban.

Tervezzük *15 év VUDAK szóban és képből* reprezentatív album kiadását: ebben egy-egy író és képzőművész közösen mutatkozik be. Vagy az író írja le gondolatait a képzőművész alkotásához, vagy a képzőművész készíti alkotást az író verséhez vagy elbeszélésehez.

KÖNIG RÓBERT RAJZA

Pfiszterer Angelika

Kulturális körkép

A német nemzetiségi oktatás jelenlegi helyzete ismert történelmi események (az asszimiláció, a kitelepítés) hatására alakult ki. A német nyelv, beleértve a Magyarországon beszélt dialektusokat, elveszítette vezető szerepét a magyarországi németek nyelvhasználatában. Ennek megfelelően az oktatás elsőrendű feladata, hogy a tanulókat visszavezesse az elődeik által beszélt nyelvhez. Különös figyelmet fordít ezzel párhuzamosan a kultúra megtartására és ápolására, a magyarországi németek szokás- és hagyományvilágával való megismertetésükre és ezek révén identitásuk kialakítására. Napjainkban mintegy 300 általános iskolában folyik német nemzetiségi oktatás. Az iskolák túlnyomó része ún. nyelvoktató iskola, mely heti öt órában biztosítja a tanulóknak a nyelv elsajátításának a lehetőségét. Ezek nem tekinthetők valódi nemzetiségi intézményeknek, mivel csak nyelvet oktatnak. Minőségileg magasabb fokot jelentenek az ún. két tanítási nyelvű iskolák, amelyekben a közismereti tárgyak tanításának nyelve legalább 50%-ban a német. Az ilyen általános iskolák száma 25 és 30 között ingadozik. Két tanítási nyelvű német nemzetiségi középiskola 11 található Magyarországon. A kulturális autonómia kiteljesedése jegyében a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata a törvényi lehetőségekkel élve két intézményt saját fenntartásba vett, a pécsi Koch Valéria Iskolaközpontot és a pilisvörösvári Friedrich Schiller Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégiumot.

A nemzetiségi iskolák fő feladata a kommunikatív képességek fejlesztése mellett a múlt megismertetésével a tanulók azonosságtudatának kialakítása és formálása. Az iskolában az oktatásnak a német nyelv és irodalom a két fő területe, amely kiegészül a német nemzetiségről szóló ismeretekkel. A nemzetiségi intézmények az óvodás kortól az érettségiig biztosítják a német anyanyelv elsajátításának lehetőségét. Sajnálatos módon a pedagógusképzés nem fedi le az iskolai élet minden területét. Elsősorban német szakosokat bocsát ki falai közül, a készségtárgyak tanításához azonban nem biztosítja kellő számban a megfelelő felkészültségű tanárokat.

A magyarországi németek kultúrájának fennmaradása érdekében különböző országos hatáskörű szervezetek tevékenykednek, amelyeknek a Haus der Ungarndeutschen (HdU, Magyarországi Németek Háza) ad helyet. A Budapesten, a Lendvay utca 22. szám alatt található házat 1998 nyarán kezdték átépíteni. A kialakításhoz jelentős összeggel járult hozzá a Német Szövetségi Köztársaság Belügyminisztériuma. A ház 2000 augusztusában készült el. Az eredeti terv alapján az objektum a kultúrát ápoló országos hatáskörű szervezetek székháza lett. Itt kapott helyet a Landesrat Ungarndeutscher Chöre, Kapellen und Tanzgruppen (Landesrat, Magyarországi Német Ének-, Zene- és Tánckarok Országos Tanácsa), a Gemeinschaft Junger Ungarndeutscher (GJU, Magyarországi Ifjú Németek Közössége), a Bund Ungarndeutscher Schulvereine (BUSCH, Magyarországi Német Iskolaegyletek Szövetsége), a Jakob-Bleyer-Gemeinschaft (Bleyer Jakab Közösség), a Zentrum – Magyarországi Német Kulturális és Információs

Központ, a Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler (VUdAK, Magyarországi Német Írók és Művészek Szövetsége) valamint a Neue Zeitung szerkesztősége. Ezen szervezetek jelképes áron bérlik az irodákat. Az épületet a Deutsches Haus Ingatlanhasznosító és Szolgáltató Kft. üzemelteti. Található itt még egy könyvtár, egy rendezvényterem, egy vendégszoba és egy étterem is. A könyvtár elsősorban német nemzetiségi témájú, illetve német irodalmi, nyelvészeti, országismereti könyvekkel, hanghordozókkal és filmekkel áll az olvasókörzség rendelkezésére. A házban kapott helyet a stuttgarti székhelyű Institut für Auslandsbeziehungen (ifa, Külföldi Kapcsolatok Intézete) kultúrmenedzsere is, akinek a feladatai közé tartozik különböző rendezvények megszervezése és az interkulturális dialógus elősegítése. A rendezvényterem sokszínű kulturális rendezvényeknek (kiállítás, felolvasás, előadás, borkóstoló stb.) ad otthont. A programokról bővebb információ a www.hdu.hu honlapon található.

A Landesrat a magyarországi németiség legnagyobb taglétszámú, valamenyi németek lakta megyét felölelő egyesülete. Céljai és feladatai között szerepel a hazai német népi kulturális hagyományok ápolása, fejlesztése, valamint az ifjúság kulturális képzésének és továbbképzésének támogatása. A szakmai munka az egyes szekciókban (éneke, zene, tánc, egyházzene) igen magas szinten folyik, tevékenységüket a részterületek képviselői országosan is összehangolják. Egy bemutató és minősítő rendszer kiépítésével háromévente az éneke, zene, ill. tánc szekcióban országos fesztivált tartanak, amelyeket regionális fesztiválok előzik meg. A Landesrat 2003-ban hozta létre a Jugendauswahlorchestert (JAO, Magyarországi Német Ifjúsági Válogatott Fúvószenekar), amely egy reprezentatív zenekar a hazai német ifjúsági zenészgeneráció kinevelésére. A Magyarországon megjelentetett német nyelvű egyházi kiadványok, valamint az egyházi és világi népdalok gyűjtése, rendezése és kiadása is a Landesrat fontos feladatai közé tartozik.

A magyarországi németek egyik legjelentősebb vidéki központja Pécs. Itt található a Lenau Ház, amely Németország és német civil szervezetek anyagi segítségével épült. Kiállításoknak, irodalmi esteknek, felolvasásoknak, valamint továbbképzéseknek biztosít helyet. A Lenau Ház a Nikolaus Lenau Közművelődési Egyesület (Lenau Verein) székhelye. A Lenau Egyesület segíti a magyarországi németek kulturális azonosságtudatának helyreállítását és erősítését, támogatja a német anyanyelv ápolását és használatát, a német hagyományok, szokások és a kulturális örökség gondozását. Az egyesület célja továbbá a magyarországi németiség történelmének tudatosítása és a kulturális kapcsolatok kialakítása Németországgal. Céljuk, hogy a magyarországi német kisebbség ne szigetelődjön el, de ne is asszimilálódjon, hanem eleven hidat alkosson Németország és Magyarország között. Célja elérése érdekében az egyesület hazai és külföldi szervezetekkel és magánszemélyekkel működik együtt. A Lenau Egyesület keretein belül négy közösség működik. A Német Klub a legaktívabb alapító tagokból áll. A rendezvények (előadások, kirándulások, bálók stb.) minden érdeklődő előtt nyitottak. A német társalgási klubban az egyesület felnőtt tagjainak német nyelvtudását fejlesztik. A Lenau Gyermekkorú repertoárjában magyar és német szerzők művei szerepelnek. A kézimunkaszakkörben nemcsak hagyományos német díszítésű textilek készülnek, hanem e kis közösség alkalmat kínál a német nyelvjárás használatára is.

Az idők során kialakultak az évente megrendezésre kerülő programok. Az egyik legjelentősebb esemény a Magyarországi Német Önkormányzatok Napja, amely minden év januárjának második szombatján kerül megrendezésre, a kisebbségi önkormányzatok megalakulásának évfordulóján. A gálaműsor keretében kerül átadásra a magyarországi németiség legmagasabb kitüntetése (Ehrendadel in Gold für das Ungarndeutschtum), három, a német nemzetiségért kiemelkedően sokat tett személyiségnek. Emellett három középiskolás és egy friss diplomás részesül Koch Valéria-díjban. A gálaműsoron azok a tánc-csoportok, kórusok és zenekarok lépnek fel, amelyek a Landesrat országos fesztiváljain díjakat nyertek.

Május elején kerül megrendezésre a Magyarországi Német Vers- és Próza-mondó Verseny országos döntője. Ezt megelőzően először helyi, majd megyei, végül regionális versenyeken válogatják ki a hat kategória legjobbjait. Nemcsak irodalmi német nyelven hangzanak el a művek, hanem egyre több diák vesz részt a dialektus kategóriákban is.

Programjaink nagy részét pályázati pénzekből valósítjuk meg. Németország, ezen belül is Baden-Württemberg tartomány nagyobb összegekkel járul hozzá rendezvényeinkhez. A hazai források között megemlíthetjük a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványt (MNEKK), az Oktatási és Kulturális Minisztériumot (OKM), valamint a Miniszterelnöki Hivatalt (MEH).

A rendezvények megvalósulásához természetesen nagy szükség van lelkes önkéntesekre. A legkisebb falvakban is van táncscsoport vagy fúvószenekar, a fiatalok így a hagyományos magyarországi német táncsal és zenével nőnek fel. Azonban sajnos még ez sem elég utánpótlás kisebbségünk számára. Ennek ellenére mindig nagy örömmel tölt el, ha látom az emberek lelkesedését és tenni akarását. Mindenekelőtt nekik köszönhető, hogy a magyarországi németek kultúrája fennmarad.

BALOGH ROBERT CSALÁDI HAGYATÉKÁBÓL

Faragó Tímea

Szivárványban a szín

A német nyelvű színházi élet helyzete Magyarországon

Az idén hatodízben megrendezett ARCUSFEST Magyarországi Nemzetiségi Színházi Találkozó és az azt követő műhely- és szakmai beszélgetések sora újra átgondoltatta velem, mit is értenek ma Magyarországon nemzetiségi színházi életnek, és hogy vajon a német nyelvű színházi élet ide tartozik-e. A hivatásos német színházi élet közel kétszáz éven keresztül hatottak a kialakulóban levő magyar színházi életre, előképükkel és profizmusukkal, a világszínpadra való nyitottságukkal előlegezték azt. A legkorábbi állandó német nyelvű társulat 1716-ban Sopronban alakult, a magyar színházi élet kezdeteit megelőzve. Az ország legrégebbi kő színházai, a soproni, a pozsonyi, az átalakított pesti Rondella, de a budai Várszínház, a nagyszebeni, győri, kassai, temesvári színházak építése is a németek kezdeményezésére indult el. A színházi élet támogatásának súlyát és jelentőségét mutatja, a mai Vörösmarty téren a Deutsches Theater 1812-es ünnepi megnyitásához Beethoven komponált kísérezőzenét, s maga az épület az akkori német nyelvterület legnagyobb kő színháza volt. Távol álljon tőlem megkérdőjelezni a többi magyarországi nemzetiség kulturális gazdagító hatását a hazai magyar nyelvű szellemiségre. A magyar–német színházi kölcsönhatásnak és tradíciónak oka nem a nemzeti kisebbség nagy számában keresendő, hanem abban az egyszerű tényben, hogy a magyar kulturális élet a politika okán hosszú ideig hol ausztro-, hol germanofil volt.

A németül tudó közönség mai hivatásos színházai a budapesti Deutsches Theater, valamint a kapuit Szekszárdon megnyitó Deutsche Bühne, így ellátottság tekintetében a hazai német nyelvű színházi élet jobban áll bármelyik másik nemzeti kisebbségnél. A két önálló intézmény közül az első támogatói gondokkal küzd, magas színvonalon, de alkalmanként játszik; a másik az Országos Német és a Tolna Megyei Önkormányzat közös fenntartásában működik, így kulturális jelenléte állandó repertoárral és társulattal folytonosnak mondható. A budapesti azonban jórészt a fővárosban lakó és a turista anyanyelvi németek, valamint a nyelvhez-kultúrához, de nem a nemzetiséghez kötődő, németül tudó értelmiségiek játszik, a szekszárdi jórészt a középiskolás korosztályhoz jut el, gyakran tolmácgéppel és magyar nyelvű előadásokkal. Színházi életük európai művészeti színvonalhoz méri magát, a hagyományt nem újrateregetni, hanem folytatni akarja.

A magyarországi professzionális színházak mellett működik az amatőr színházi élet, melynek terét és közönségét elsősorban a magyarországi német iskolahálózat résztvevői biztosítják. A mai Magyarországon ilyenformán egymás mellett él a nagy hagyományokkal rendelkező, az európai színházi életkörnyékbe kapcsolódó, professzionális német színház és a „nemzetiségi” vagy „kisebbségi” német színházi élet fogalma, mely utóbbi szintén fogalmi homályosságban szenved. A pályázatok szorgalmazzák a népi hagyományok (pl. a

farsangi, guzsalyas, fonó és az egyházi ünnepkörhöz kötődő dramatikus játékok) magas szintű művészi feldolgozását éppúgy, mint a klasszikus és kortárs színházművészet felé egyaránt mutató amatőr társulatok törekvéseit. Egészen más a helyzet tehát a németeknél, mint a bolgár, szlovák, szerb vagy a román nemzetiségi színjátszás esetében, ahol a színelőadásokból világosan kiolvasható a megmaradás vágya, a kisebbségi tudat megélése és vállalása. A hazai németiség számaránya viszont a második legnagyobb a nemzetiségek közül, és azt sem szabad elfelejteni, hogy a hazai kisebbség nyelvei közül a németet beszélik legtöbben azok, akiknek a kisebbséghez semmi közük sincs. Miért kellene tehát csodálkoznunk azon, hogy több ember nagyobb eséllyel jár közös cipőben külön utakon.

Az anyanyelvi, művészi célkitűzésekkel rendelkező, Európára néző professzionális társulatok és egyes, a népi-anyanyelvi gyökerekhez visszatérni kívánó, németül játszó amatőr társulatok kettős indíttatása összekeveredik. Az egyébként nagyon széles és színes palettát képviselő német nyelvű színjátszás berkeiben a feladatok meghatározásának pontatlansága komoly gondokat okoz a közönségnevelés, a kultúrátámogatás, a szakemberképzés és -ellátottság területén. A két német nyelvű professzionális színház elemi érdeke a jórészt iskolai korosztályból kikerülő amatőrök támogatása, hiszen a közönségnevelés és -megtartás megélhetőségük és létjogosultságuk forrása. A színen tartást, új produkció létrehozását támogatni kívánó, jó szándékú kultúrmenedzsment sok esetben nem látja át a magyarországi német színházi paletta minden vetületét, egy-egy jól megírt pályázat olyan programokra kap támogatást, melyek nem segítik elő sem a hagyományt folytató, sem a hagyományteremtő célt. Mindkét magyarországi professzionális színház túlnyomórészt külföldről hozza anyanyelvi színészeit, rendezőit, miként ez kétszáz évvel ezelőtt is szokásban volt. Kívánatos lenne, hogy a szakemberprobléma Magyarországról oldódjon meg, de erre egyelőre vajmi kevés a kilátás.

Az ügyet azonban a fenti gondoktól eltekintve a magyarországi német kisebbség számos közszereplője, színházi embere és szürke eminenciása komolyan gondolja. Az elmúlt két-három évtized magyarországi német színházi életének csúcsteljesítményeit lehetetlen a teljesség igényével felsorolni a jelen keretek között. Szubjektív válogatásként, az időrend be nem tartásával, pusztán az eszembe jutás sorrendjében a professzionális német színjátszás highlight-jának tartom Frigyesi András igazgató-rendező Magyarországon bemutatott darabjai közül az *Akárkit*, Hugo von Hoffmannsthal, Ausztria nemzeti klasszikusának 2006. novemberi moralitás-rendezését. A Dér András rendezőtárs közreműködésével bemutatott *Passiót* a budaörsi Kőhegyen, szintén 2006-ban, mely hatalmas amatőr tömeget, gyakorlatilag a falu teljes lakosságát megmozgatta, és szívig ható, emlékezetes előadás volt résztvevőnek és nézőnek egyaránt. Lessing *Bölcs Náthánját*, a főszerepben Mécs Károllyal, mely művészi teljesítményén túl attól is emlékezetes, hogy ez volt a Deutsche Bühne első darabja a Garay téri új épületben 1994 novemberében. A DBU legeslegesítő darabját, Arthur Schnitzler *Anatolját*, még a szekszárdi Babits Mihály Művelődési Házban, 1984-ben. Az idei ARCUSFEST Nemzetiségi Színháztalálkozó német színházi bemutatóinak „legjobb férfi mellékszereplő”-díjával is koronázott királyát, Yasmina Reza *Művészet* című darabját. Frigyesi András külföldön rendezett és

bemutatott darabjai közül a flensburgi *Bánk bánt* 2005-ben és az Altenburgban, Gerában színpadra állított Görgey-színművet, a *Tükörjátékot* 2000-ben. A magyarországi német színjátszás számomra leghitelesebb színészegyéniségei Merán Bálint és Lotz Katalin, előbbi alkalmanként mindkét német színház, utóbbi csak a Deutsche Bühne munkatársa.

A magyarországi nemzetiségi színjátszás másik alázatos mindenese és zászlóvivője Hadzsikosztova Gabriella, akit magyar, német és bolgár darabok közreműködőjeként, rendezőként, színészként és énekesnőként, a Malko Teatro alapítójaként is megélhet a magyarországi közönség. Legemlékezetesebb eleményem munkáiból a Merlinben látott *Babilon* 2005 volt, az ő rendezésében.

A szekszárdi Deutsche Bühne jelenkori, Frank Ildikó igazgató-színész nő nevével fémjelzett munkásságának csúcspontja számomra a 2006/2007-es évadban bemutatott két egyfelvonásos, Eugenio Griffiero *A kék herceg* és Giuseppe Berto *Anonimo Veneziano* című darabjai voltak. Mindkettő magyarországi, s egyben német nyelvű ősbemutató volt, Elie Malka, az Európai Színházi Unió igazgatójának rendezésében.

A magyarországi német nyelvű amatőr színjátszás kiemelkedő teljesítményei a szubjektív megítélés vitatható, de talán éppen ezért megbocsátható okán a következők: a Deutsche Schule Budapest (azóta már Thomas Mann Gimnázium) előadásában Molière: *A képzelt beteg* 2004-ben és Brecht *Kaukázusi krétaköre* 2005-ben. A Serény utcai Német Nemzetiségi Gimnázium ifjú társulata (önmagukat újabban Kulturális Offenzívaként – K. O. – nevezik meg), 2007-ben egy, a 20-as évek balatonfüredi színházi életét, harcait és szerelmeit felelevenítő előadása, a *Csak színház* című produkció. Ugyanez a társulat vitte színre 2008-ban *Az örökség* című darabot: mindkét itt említett művet a K. O. ifjú színésze, Szabó Edit, jelenleg 12. osztályos, ígéretes tehetségű diák írta. Szintén az idén 14. alkalommal megrendezett Német Nemzetiségi Színházi Találkozó (Theatertag) felfedezettje volt a bajai Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja (UBZ) társulatának 2007-es *Felhők* című bemutatója, valamint 2008-ban a pécsi Valeria Koch Gimnázium előadása, a *Terror*. Az utóbbi bemutató a rendkívül tehetséges fiatal amatőr színjátszó-rendezőnek, Vörös Fábiánnak, az iskola egykori diákjának munkája.

Üde színfolt a német színházi palettán a külföldi amatőr társulatok magyarországi vendéggjátéka: 2004-ben a Studio Gesprochenes Wort mutatta be Budapesten *Szavak* című produkcióját. A társulat a stuttgarti Színművészeti Főiskola hallgatóiból áll. 2003 óta évente bemutatja aktuális előadását a temesvári Nikolaus Lenau Gimnázium amatőr társulata, a NIL; igazi színházélményt jelentett előadásukban Anouilh *Antigonéja*, az *Árnykörhinta* és egy, Csehov-művekből összeállított kollázs a budapesti színpadon. A társulatot Izolde Cobet, a temesvári Német Színház színművésze, drámapedagógus vezeti. Az elmúlt években a határokon túli német amatőr társulatokkal fenntartott kapcsolat még szorosabbra fonódott, és a magyarországi közönségnek a resicai Rolf Bossert Gimnázium társulatának előadásában lehetősége volt látni 2006-ban Shakespeare *Macbethjét*. A partnerkapcsolat viszont is működik: tizedik éve képviseltetik magukat magyarországi német amatőr színtársulatok a környező országok nemzetközi ifjúsági színjátszó-fesztiváljain, Temesváron és Eszéken. 2003-ban volt egy nemzetközi fesztivál Pilisvörösváron is, a részt vevő nyolc amatőr társulat

előadása Magyarország, Románia, Horvátország, Németország és Ukrajna német színházi életének színes mozzanatait jelentették a hazai kulturális életben.

A közel negyven év, melyben a kollektív bűnösség stigmájára nyakbehúzással felelt a hazai németek nagy része, közismert és emberileg érthető módon nagy károkat okozott az anyanyelvi színjátszás területén is. Mégis húsz-egynéhány évnyi hagyománnyal rendelkezik a dél-magyarországi régió általános iskolás német színjátszó találkozója Sombereken. A példát követte először a közép-magyarországi régió Pilisvörösváron, aztán a nyugat-magyarországi Ugodon. Tizedik éve működik a német nyelvű általános iskolás színjátszó tábor intézménye Tarjánban, évente 60 résztvevővel, általában 5 iskolából. Az Országos Német Önkormányzat 2005-ös felmérése szerint több mint hetven óvodai, általános iskolai, középiskolás és felsőoktatási amatőr szintársulat működött német nyelven Magyarországon.

A mai Románia németek lakta területein a részleges nyelvvesztés szomorú intermezzója nem következett be; a német iskolák – például a 625 éves Samuel Brukenthal Gimnázium – mellett német színház is folyamatosan működött több városban. A romániai tapasztalatok a magyarországi német nemzetiség számára is követendő példát mutattak: 2002-ben Nagyszébenben életre hívták a LIDS nevű egyesületet, mely a romániai német nyelvű amatőr színjátszást támogatta. 2003-ban a LIDS magyar és német alapító tagjai megteremtették a hazai „leányvállalatot”, a Magyarországi Német Nyelvű Színjátszásért Egyesületet Budapesten. Az egyesület legfontosabb feladata a diaszpórában működő német társulatok szereplőinek összefogása lett. A német nyelvű színjátszás ügyét szerte az országban támogatta számos önkormányzat, egyesület és alapítvány, néhány magánszemély is. A társulatvezetők módszertani képzése ugyan megvalósult az Országos Német Önkormányzat pár napos nemzetközi továbbképzései jóvoltából, de közös projektek ötletének megfakadására ez a pár nap nem elegendő táptalaj. Az egyesület előtt álló külföldi példa azt a modellt erősítette, hogy a német színház és a német iskola együtt gondolkodásából születhet önmagát meghatározni képes kisebbségi színjátszás. Az országos egyesület ezen párbeszéd hiányának orvoslására német nyelvű drámapedagógus-képzést indított útjára 2006-ban, és a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolában talált partnerre törekvéseihez. A képzést jelenleg 22 gyakorló pedagógus-hallgató látogatja és hazai, külföldi drámapedagógusoktól, színészektől, rendezőktől tanul német nyelven módszertant, világlátást. Feltétlen szükség lenne továbbá a drámapedagógus-képzés megtartásával a német iskolákban a tánc és dráma érettségi tantárggyá, illetve tagozattá fejlesztésére, valamint a német nyelvű színészképzés rendszerének kiépítésére is.

A német színházi „valami nagy-nagy tüzet kéne rakni”-gondolat Bicskei Gábor 1983-as szavaiba kapaszkodik: „Míg tehát a hivatásos színházművészetben az irodalom áramlik az élet felé, addig az amatőrök színjátékában megfordítva, az élet közeledik az irodalom felé”. Erre a bázisra alapozva egymásról tudó és tudni akaró, magas szintű német iskolai színjátszás valósulhat meg, mely a professzionális színházaknak értő közönséget, szakmai és művészeti partnert jelenthet. Az amatőr-profí nemzetiségi színjátszás egymást komolyan vevő, magas szintű együttműködése pedig szabaddá tehetné az utat a hazai magyar és német nyelvű színjátszás egyenrangú párbeszédéhez, végső soron ahhoz, hogy a nemzet színháza a nemzetiségi színházává is válhasson.

Helmut Heil

Néptánc és identitás

A magyarországi német néptánc 300 éve van jelen a magyar néptánckultúrában. A magyarországi németek a történelem során több hullámban és több területről érkeztek Magyarországra, de a legnagyobb arányú német betelepülés a török hódoltság után a XVIII. század folyamán három nagy hullámban történt. Ekkor érkezett a mai magyarországi németek őseinek java része, így svábok, frankok, pfalziak és sokan mások. Ők hozták magukkal az anyaországból azokat a táncokat, amelyeket ma is fellelhetünk multságok alkalmával, ill. amelyek a mai táncok alapját képezik.

A hazai német néptánckincset fejlődését és elterjedését tekintve két szakaszra kell osztani. Az első szakasz 1945–46-ig tartott, hiszen az addig szinte zárt német településeken az emberek sokkal jobban ápolták/ápolhatták a szokásaikat, hagyományaikat. A második szakasz a háború utáni ki- és betelepítéssel kezdődik, amikor is a németek által lakott települések házaiba az ország különböző részeiből és a környező országokból telepítettek be magyar családokat, akik új szokásokat, hagyományokat és természetesen új táncokat is hoztak, adtak át.

A 300 éves jelenlét – főleg a II. világháborút követően – egy bizonyos „adok-kapok” között zajlott, ill. zajlik ma is: hiszen ahogy mi is adtunk át táncokat, mint pl. a polka (porka), a hétlépés, vagy a különböző táncjátékok (párnás tánc, gyertyás tánc), úgy a mi táncainkba is beépültek a csárdás, az ugrós és a mars különböző motívumai. Táncaink a kb. 100 éve jelen levő fúvószenének köszönhetően – mert előtte nálunk is inkább a „Streichmusik”, a vonószene dominált – egy picit felgyorsultak, erőteljesebbek lettek, vagy ahogy mondani szoktuk, egy kis „paprika” került beléjük. Ez természetesen hangulatában is új színt hozott az előadásokba. Ezért is használom és tartom a „magyarországi német néptáncok” kifejezést sokkal kifejezőbbnek, mint ha csak azt mondanám, hogy „német néptáncok”. Persze szeretném itt rögtön leszögezni: az, hogy magyarországi német néptáncokról beszélek, nem jelenti, hogy a táncok német karaktere, stílusa megváltozott volna. Azt hiszem, nyugodtan állíthatom, hogy szegényebb lenne a magyarországi táncok kultúra e vidám, pajkos, jó hangulatú, színes magyarországi német néptáncok nélkül.

„A néptánckutatás a néprajz egyik legfiatalabb ága” – írja *Der deutsche Volkstanz in der Schwäbischen Türkei* (A sváb Törökország német néptánca) című 1938-as tanulmányában Karl Horak, aki mint bécsi egyetemi hallgató 1931–36-ban számos magyarországi német településen gyűjtötte feleségével a szebbnél szebb hazai német táncokat. Úttörő szerepet vállalt a hazai német néptáncgyűjtést illetően, hiszen előtte még senki nem végzett ilyen átfogó és alapos gyűjtőmunkát.

Feltétlenül meg kell még említeni Kurt Petermann – a lipcsei táncarchívum akkori vezetője – nevét is, aki 1972-től gyűjtött Magyarországon és számos új anyagot sikerült megörökítenie. Sajnos mindkét gyűjtéshez csak nagyon későn sikerült a szakmának hozzáférnie.

Jómagam 1980-ban kezdtem el gyűjtőmunkámat és állítottam össze az első magyarországi német néptáncfüzet anyagát. Ekkor sikerült a külföldi tánc-táborok, kapcsolatok révén még kétszer találkoznom Karl Horakkal, aki nagyon sok táncanyaggal látott el. Mondanom sem kell, hogy mekkora öröm volt ez a számomra.

A magyarországi német táncok főbb területei:

- a legnagyobb, leggazdagabb táncanyaggal a három megyét (Baranya, Tolna, Somogy) magában foglaló „Schwäbische Türkei” rendelkezik,
- a másik nagy terület a „marsot” és sok egyéb táncot felvonultató Bácska,
- ezután a Balaton-felvidék és a Bakony következik, majd
- a nyugat-magyarországi határvidék és végül
- az ún. szóránytelepülések, mint pl.: Elek és Gyula (délkeleten), Rátka, Hercegkút (északkeleten), illetve Berkenye, Szendehely a Börzsöny lábánál.

A magyarországi német táncokat Karl Horak a gyűjtése után megjelent tanulmányában 4 fő csoportba osztotta, ezek: a *figurális táncok*, a *táncjátékok*, a *körtáncok* és végül az *idegen népektől átvett táncok*.

A táncainkra általában kötött páros táncok jellemzőek, amelyek őrzik a német gyökereket; kitűnik állandóságuk és mély hagyománytisztelőjük. Nálunk nem alakultak ki táncrendek, és mi a körtáncok alatt nem a középkorban uralkodó énekes, ill. hangszeres kíséretű lánckörtáncokat vagy a magyar karikázókat értjük, amelyek még ma is megtalálhatók a Feröer-szigeteken, a Balkánon, Szardínián és Kelet-Európában.

Figurális táncok. A figurális táncok alkotják a legnagyobb csoportot, ezek első része valamilyen figurából, motívumból áll, amelyet egy polka vagy keringő követ. Idetartozik az egyik legelterjedtebb páros táncunk, a „*Siebenschritt*”, de ugyanilyen ismert és szinte minden hazai német településen megtalálható a „*Kreuzpolka*”, a „*Schustertanz*” és a „*Schmied*”. Ebbe a csoportba tartozik még a „*Rückwärtspolka*”, a „*Hoffärtige*”, a „*Patschpolka*” és még sok tánc.

Táncjátékok. A táncjátékok megőrzésének helyei leginkább a lakodalmak voltak. Éjfél után, amikor már alábbhagyott egy kicsit a hangulat, egy-egy jó előtáncos vezetésével előkerültek a legkülönbözőbb játékok. Ritkán múlt el lakodalom a „*Nonnetanz*” nélkül. A legvidámabb a táncjátékok közül a „*Hans Daml*”. Lehetetlen pontos leírást adni róla, mert az előtáncosnak egy általános kereten belül sok szabadsága van. A tánc lényege, hogy amit az előtáncos mutat – mint pl. átöltözés, korommal a nézők bekenése, padon, asztalon való átmászás/átbújás stb. –, azt mindenkinek utánoznia kell. Idetartozik még a „*Busseltanz*”, a „*Gonausertanz*”, valamint a különböző eszközös táncok, mint a „*Kissentanz*”, a „*Besentanz*” stb.

Körtáncok. A táncos szórakozás nagy részét ma az egyszerű körtáncok alkotják. Több pár nagy kört alkot, és polka- vagy keringőlépéssel haladnak előre vagy körbe. A polkát gyakran balra (visszafelé) táncolják: ez a „*Linksrum*”.

Idegen népektől átvett táncok. Ebbe a körbe azok a táncok tartoznak, amelyeket táncitanárok, esetleg külföldről hazaérkezett katonák és diákok hoztak, illetve a betelepített lakosok adták át az adott településen. Ilyen a „*Gólya*”, a „*Magyar kettős*”, a „*Hogy a csibe*” stb.

A magyarországi német néptáncmozgalom jelentősen megváltozott a rendszerváltás után. A rendszerváltás előtt is voltak tánc csoportok, de ezek száma – főleg a gyermek- és ifjúsági tánc csoportok – utána örömdetesesen megnőtt.

A mozgalom fő mozgatója a Leőwey Táncegyüttes által 1990-ben alapított Magyarországi Német Néptáncgyományok Ápolása Alapítvány. Az Alapítvány segítségével tudunk/tudunk olyan programokat és projekteket megvalósítani, amelyek a rendszerváltás előtt nehézségekbe ütköztek, mint pl.:

- minden évben megszervezzük a pécsi német néptáncbort
- kiadtunk 4 néptáncfüzetet egy dupla CD-vel
- 10 alkalommal szerveztük meg a magyarországi német táncszínházalkozót
- 7 alkalommal szerveztük meg a gyermektánc-oktatói és 8 alkalommal a felnőtt német néptáncoktatói tanfolyamot
- kiadtuk a *Magyarországi német népviseletek* című könyvet
- már 12 zenei CD-t jelentettünk meg, amelyeken a legjobb hazai német zenei együttesek szerepelnek
- háromszor került megrendezésre a Magyarországi Német Táncsoportok és Ifjú Koreográfusok Fesztiválja elnevezésű találkozó
- számos hazai és nemzetközi táncszínházalkozót, fesztivált szerveztünk, stb.

A legfontosabb a képzések megszervezése volt, hiszen egyre több óvodában, iskolában beindult a néptánc oktatása, de sajnos nem volt elég jól képzett néptáncpedagógus. Az eredmény már látható és érzékelhető a különböző találkozók, országos fesztiválok, hiszen igen jó eredményeket érnek el csoportjaink.

1995-ben megalakult a Baranyai Német Táncgyűlés, amelynek közel 50 gyermek-, ifjúsági és felnőtt táncsoport a tagja, ami úgy 1200-1300 táncost jelent. Ez magáért beszélő számadat. Ami még öröndetesebb, hogy időközben csatlakoztak hozzánk Somogy, Tolna és Bács-Kiskun megyéből is. Az egyesületnek természetesen vannak éves rendszeres programjai, így a legfontosabb a különböző helyszíneken megrendezett gyermektáncfesztivál.

Időközben megalakult a Magyarországi Német Ének-, Zene- és Tánckarok Országos Tanácsa is, amely rotációs rendszerben rendezi meg az országos fesztiválokat mind a három kategóriának, valamint két évente az országos gyermektáncfesztivált. A legjobb eredményt elérő csoportok felléphetnek a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata éves gálaműsorán.

Természetesen nem szabad megfeledkeznünk a német kisebbségi önkormányzatokról sem, hiszen ők is számtalan találkozót, rendezvényt, falunapot szerveznek. Felélednek olyan, már feledésbe merült szokások, hagyományok, mint az „Altkirmes”, a „Pünkösdi Fesztivál”, a „Kretzlfest”, ahol táncsoportjaink szerepelhetnek, külföldi kapcsolatokra tehetnek szert, új táncokat tanulhatnak meg.

Amit még erősíteni kell: a képzések, továbbképzések folytatását a helyi német kisebbségi önkormányzatok, valamint a Német Pedagógiai Intézet támogatásával, hiszen ha az adott településen nincsen jól képzett táncos, zenész, énekes szakember, ne várjuk, hogy jól működő kultúracsoporthoz legyünk. A bel- és külföldi kapcsolatok további kiépítését is folytatni kell, hogy csoportjaink minél messzebb vigyék és minél távolabb képviseljék a hazai német néptánc kultúrát.

És végül, de nem utolsósorban ne feledjük, az identitásunk megőrzése szempontjából nekünk, magyarországi németeknek éppen olyan fontos a kultúránk ápolása, megőrzése és továbbadása, mint az anyanyelvünké.

Angela Korb

Asszimiláció a publicisztikában

Az oktatás mint az asszimiláció tere
a Fünfkirchner Zeitung vezércikkeiben 1889-ben

Diplomamunkámban *Magyarosító tendenciák Pécsen a Fünfkirchner Zeitung tükrében a XIX. század utolsó harmadában* címmel a Fünfkirchner Zeitung¹ cikkeit analizálva kerestem asszimilációra vonatkozó írásokat. Két kiválasztott évfolyam volt e dolgozat tárgya: 1870-es, az első évfolyam és 1889-es.

A vezércikkeket és a feuilleton-szövegeket választottam ki az analízis tárgyául. Ezzel párhuzamosan a magyar nyelvű pécsi lapok is támpontként szolgáltak. A magyar patriotizmus ugyanúgy megtalálható az FZ-ben, mint a magyar nyelvű lapokban: a Pécsi Figyelőben és a Pécsi Hírlapban. Azonban természetesen fellelhető az FZ német kultúrához való közelsége. Jelen tanulmány – a diplomamunka egy fejezetét képezve – az oktatásügyre fókuszál, mint az asszimiláció egy megjelenési formájára.

Pécs lakosságának a XIX. század hatvanas éveiben alig fele volt magyar (53%), majdnem egyharmada német volt, s nagy számban éltek itt horvátok, bosnyákok (16-17%). A millennium idejére Pécs már egy magyar többségű várossá vált, az itt élők háromnegyede magyar volt, 19-20%-ot tett ki a németiség és 1-2%-ban laktak horvátok, bosnyákok.² Ilyen nemzetiségi összetétellel egy német nyelvű lap megjelenítése Pécsen a korszakban megalapozott volt.

I. Pécs és a Fünfkirchner Zeitung. 1832-ben Knezewich István nyomdász fordult azzal a kéréssel a város vezetőségéhez, hogy kiadhasson egy lapot. Nagy valószínűséggel nem jelent meg a lap (Fünfkirchner Intelligenz Wochenblatt).³ Móró Mária Anna kutatásai alapján az első valóban kiadott pécsi újság Lichtenstein József Fünfkirchner Bergmandlja volt.⁴ 1848-ban jelent meg a Pressfreie Flugblätter, melyet nem sokra rá Fünfkirchner Zeitungra változtattak. Pécsi Tárogató néven jelent meg a német nyelvű újság magyar melléklete.⁵ Az 1848-as rövid életű FZ újabb megjelenése 1870 és 1906 között folyamatos volt.

Johann Heinrich Schwicker a magyarországi németiségről írott történeti munkájában az FZ-ről a következőket írja: az FZ hetente kétszer jelent meg és „a vidék jobb politikai lapjai közé”⁶ tartozott. Az FZ sok belföldi és külföldi

¹ A továbbiakban FZ. Fordítása: Német nyelvű lap, mely hetente kétszer jelent meg 1870–1906-ig.

² L. Szirtes, 1998.

³ L. Surján, 1992.

⁴ L. Móró, 2003.

⁵ L. Surján, 1992.

⁶ L. Schwicker, 1881.

lappal kapcsolatban állt, a lapban megjelent apróhirdetések nem korlátozódtak magyar területekre, külföldi cégek, bankok hirdettek a pécsi német nyelvű újságban.

Az FZ első számában 1870-ből az újság liberalizmusáról olvashatunk, s ezen írás megalapozza a lap későbbi politikai álláspontját.⁷

„Három hónapos fennállás után (...) Jelentős olvasóközönség áll mögöttünk, (...) nyíltan és szabadon, őszintén és jól a függetlenség, a személy és a gondolat csorbítatlan szabadságának zászlaját tartjuk a magasba. »Egyforma jogot mindenkinek« a vezérszólamunk (...).”⁸

1889-ben egy baranyai sajtóstatistikát közölnek az FZ-ben. Baranya megyében ekkor 11 újság jelent meg, ebből nyolc Pécsen, egy Mohácson, egy Siklóson és egy Baranya-Szabolcsban. „Ezek közül egy lap jelenik meg német nyelven (...)”⁹, az FZ.

II. Az oktatás mint az asszimiláció tere. „Az oktatás a népiskolákban a gyermekek anyanyelvén, tehát német gyermekeknek németül történjék; az állam köteles felsőbb oktatási intézményeket (gimnáziumokat, szakiskolákat) az akadémiai oktatás megkezdéséig az egy tömbben élő nem magyar nemzetiségek, így a németek számára is létrehozni és fenntartani, hogy ugyanők a magasabb oktatásban anyanyelvükön részesülhessenek.”¹⁰

Ezen irányvonalak mérvadóak az 1868-as nemzetiségi törvény értelmében, azonban a kérdés az, milyen mértékben érvényesültek ezen előírások a gyakorlatban a nemzetiségi nyelv oktatása terén.

Az iskola, mint a család mellett másodlagos nevelési tér, ismereteket közöl, melyek a felnövekvő generáció életében szükségesek. Az iskola mint oktatási intézmény az asszimilációt is elősegítheti: a nyelv, történelmi ismeretek, kultúra, irodalom megismertetése által, legfőképpen a humán tárgyak körében képes identitásképző tényezőként fellépni.

A nyelv mint kultúráközvetítő e folyamatban központi helyen áll. Ehhez egy kortárs, Johann Heinrich Schwicker a következőkre hívja fel a figyelmet:

„Az ország semelyik másik népcsoportja nem tanulja oly szívesen a magyar nyelvet, mint a német; a szepességi német, a nyugat- és dél-magyarországi települések lakossága már jó ideje gyermekeiket a felső népiskolai osztályokban a magyar nyelvre is megtanították. A magyarországi német népcsoport köréből származtak a magyar nyelv és tudomány legszorgosabb ápolói és terjesztői.”¹¹

A dualizmus idején a fővárosban az írni-olvasni tudók száma megközelítőleg megkétszereződött. Ennek egyik oka az volt, hogy az oktatás a kormány hatáskörébe került, amely abban volt érdekelt, hogy a kommunális – tehát ne a felekezeti – iskolák számát gyarapítsa. Ez alapozta meg egyben a magyarosító iskolapolitikát.

⁷ „Mivel nálunk nem annyira az elv, mint a pártállás számít.” FZ 1870, 1. szám

⁸ L. FZ 1870, 29. sz.

⁹ FZ 1889, 7. sz.

¹⁰ Schwicker, 1881, 490. o.

¹¹ Schwicker, 1881, 493. o.

III. Az iskolaügyről szóló vezércikkek. 1870-ben csak néhány vezércikk foglalkozik oktatásüggyel, nem foglalkoznak az oktatásügy és az asszimiláció kérdésével.¹²

Az 1889-es vezércikkek már az asszimiláció kérdését is érintik, ezenkívül igazolják a német nyelv fontosságát, pozícióját Magyarországon. A *német nyelv a középiskoláinkban*¹³ című vezércikk részletesen bemutatja az új oktatásügyi miniszter, Gróf Csáky Albin rendeletét, mely „... hangsúlyozza a német nyelv fontosságát és ismeretét minden művelt ember számára kulturális szempontból, és aláhúzza azt a tényt, hogy a német irodalom ismerete által a modern műveltség és tudomány mily tág tere nyílik meg.”¹⁴ A német nyelv kulturális fontossága miatt kötelező tantárgy volt minden középiskolában.

„Manapság a miniszteri rendelet végrehajtása nem jelent már veszélyt a magyar nyelv hegemoniájára nézve. Csak Pécs-et kell példaként felmutatni, mely az utolsó évtizedben a magyarosítás területén átalakult, mely minden hazafit csodálattal és elégedettséggel kell hogy eltöltsön. A német nyelv jóságos és erőszakos úton háttérbe szorított, ehhez fűződően csak a német színélőadások betiltására kell utalnunk és ma Pécs, a német város olyan magyar, mint Debrecen, Kolozsvár vagy Szeged. Nem volt soha kifogásunk az ellen, hogy Pécs-et minden rendelkezésre álló eszközzel magyarosítsák. Ami Sopronban, Pozsonyban, Temesváron félig sikertelennek mondható, mi büszkék lehetünk a sikerre, hogy Pécs ma egy magyar város.”¹⁵

A cikkíró szerint az asszimiláció folyamatában Pécs nagyon elől tart, már magyar városként jellemezhető. Sopron, Pozsony, Temesvár ezzel szemben olyan városok, melyek félig-meddig elhárították maguktól az asszimilációs folyamatot, mindenesetre nem állnak a folyamat végső szakaszában. Mi marad tehát Pécsen a német nyelvből? Kulturális fontossága? A német irodalom mint kulturális örökség?

A helyi felsőgimnáziumban a német nyelv oktatása csak a magasabb gimnáziumi osztályokban kezdődik, és a cikk alapján nem áll rendelkezésre magas színvonalú oktatás a professzorok hiányos nyelvtudása miatt.

A cikk írója választ ad arra a kérdésre, hogy miért fontos megőrizni a német nyelv kitüntetett helyét, annak ellenére, hogy ez idő tájt divat nem tudni németül: „...a német nyelv Közép-Európa egy kiterjedt területén érintkezési nyelv”¹⁶. Továbbá a német nyelv ismeretét egy magyar hazafitól is fontosnak tartja, mivel 1889-ben a cikkíró szerint „érzékelhető, hogy a németesítés fogalma manapság legenda (...)”¹⁷. A német nyelv azon tulajdonsága, hogy Európa e régiójában fontos nyelv, annál is inkább megalapozott, mivel a hadseregben használt nyelv is a német. Eszerint egy nyelv ismerete nem egyértelműen jelent politikai,

¹² Témáik: *Gyermekmegóvó intézmények*. FZ 1870, 11. sz., *Az autonómia a faluközösségekben és az iskolatörvény*. FZ 1870, 51. sz., *Zenei körülményeink*. FZ 1870, 61. sz., *Iskolagazdaság az új éraban*. FZ 1870, 67. sz.

¹³ FZ 1889, 3. sz.

¹⁴ FZ 1889, 3. sz.

¹⁵ FZ 1889, 3. sz.

¹⁶ FZ 1889, 3. sz.

¹⁷ FZ 1889, 3. sz.

kulturális, társadalmi kötődést. A nyelv lehet identitásképző tényező, de nem merítheti ki egyben az identitás fogalmát. Ennek csak egy komponense.

E cikk folytatása (FZ 1889, 3. sz.) ugyanezen évfolyam 20. számában található. Mint oly sok esetben, ezúttal is nehézkes a rendelet végrehajtása. Megoldásként érkezik a javaslat, miszerint a középiskolai oktatás kérdését ismét végig kellene gondolni, „hogyan itt nemzetközi nézetek nyújtsanak irányvonalat, hogy a gimnáziumok, szakiskolák vagy az egységes középiskola európai oktatási normáknak feleljenek meg.”¹⁸

Az 53-as számban (1889-es évf.) a népiskolát mint „hazafias ifjúságunk nevelőjét” értelmezik, ez egyben a vezércikk címe is. „Mint ilyen, mindig egy boldog és szabad állam alapköve lesz, mint ilyen, mindig minden igazán szabadgondolkodású férfiben egy az utolsó csepp véreig küzdő védelmezőjére talál.”¹⁹ Ezen kijelentés a népiskolai oktatás céljaként is értékelhető: hazafiak kiképzése, „(...) egy önállóan gondolkodó, előítéletektől mentes, a babonától felszabadult generáció nevelése (...)”²⁰. De ahhoz, hogy hazafiakat neveljenek, olyan tanárok kelljenek, akik maguk is példaként szolgálnak: „Minél nagyobb magyar az, aki a mi felsőgimnáziumunkat vezeti, annál több stramm magyarságot adagol az intézet nevelőjeibe, és ez valószínűleg mindkettejük hasznára válik.”²¹

Az oktatásügy a példaként bemutatott vezércikkek alapján nem állít korlátokat az asszimiláció elé, sőt segíti ezt a folyamatot a tudatos hazafias nevelést választva. Ez nem jelenti a német nyelvoktatás kizárását, ezt is támogatják. Felismerik a német nyelv ismeretének fontosságát, mely összekötő nyelvként szolgál. A magyar iskolai nevelés következtében – minden szinten – elősegíthető, hogy a nemzetiséghez tartozók saját nemzetiségükhöz kötődjenek kulturálisan, de politikai szempontból magyar hazafiakká váljanak. Az FZ oktatásüggyel foglalkozó vezércikkeinek hasábjain megjelenő hazafias nevelés gondolata nem egyedül e pécsi német újságban jelenik meg, a korszak magyar nyelvű pécsi lapjai is kifejezik az oktatás ezen igényét. Azonban ami a német nyelv kulturális fontosságának hangsúlyozását illeti, abban egyetértenek.

Az asszimilációs folyamat hosszú, nehezen megfogható, egyes szakaszokban különböző módon nyilvánul meg. Az FZ alapján felismerhető egy kettős kötődés, egyrészt a német kultúrához való ragaszkodás, másrészt a magyar állampolgár politikai kötődése. A kultúra, oktatásügy, történelemfelfogás ezen törekvések megnyilvánulási formái, melyeket az állam nagyban befolyásolhat. Az identitás azonban személyes jellegű döntés, melyet a személy határoz meg. Az FZ nagyon fontos forrás a korabeli Pécs-kutatásban, hiszen betekintést nyerhetünk a pécsi német nyelvű polgárság mindennapjaiba és megismerhetjük problémáikat, melyek sok esetben ma is éppoly aktuálisak, mint annak idején.

¹⁸ FZ 1889, 20. sz.

¹⁹ FZ 1889, 53. sz.

²⁰ FZ 1889, 63. sz., *A babona vidéken*

²¹ FZ 1889, 72. sz., *Dionys Inczedy*

Felhasznált irodalom

- Fónagy Zoltán: *Einwohnerzahl der Deutschen im Budapest des 19. und 20. Jahrhunderts.* In: *Deutsche in Budapest.* Zgst.: Hambuch Wendelin. Bp., 1999.
- Hanák Péter: *Urbanisation und Assimilation in Budapest in der Epoche des Dualismus.* In: *Deutsche in Budapest.* Zgst.: Wendelin Hambuch. Bp., 1999.
- Lenkei Lajos: *Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései.* Pécs, 1922.
- Móro Mária Anna: *Das Fünfkirchner Bergmandl und Josef Lichtenstein, der erste Fünfkirchner Journalist.* In: *Zusammenleben von Völkern in Süd-Pannonien.* Hrsg.: Lengvári István, Vonyó József. Pécs, 2003.
- Schwicker, Johann Heinrich: *Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen. Die Völker Oesterreich-Ungarns. Ethnographische und culturhistorische Schilderungen.* Dritter Band. Wien und Teschen, 1881.
- Baranya megye sajtóbibliográfiája 1832–1984.* Szerk.: Surján Miklós. Pécs, 1992.
- Szirtes Gábor: *A millenniumi Pécs.* Pécs, 1996.
- Szirtes Gábor: *Pécsi panteon. Portrék a millennium korából.* Pécs, 1998.

BALOGH ROBERT CSALÁDI HAGYATÉKÁBÓL

Ambach Mónika

Nincs év ABGEDREHT nélkül!

Harmadik alkalommal rendezte meg a Magyarországi Német Kulturális és Információs Központ (Zentrum) a Magyarországi Német Ifjúsági Filmünnepet, az Abgedrehtet. A filmünnep egy középiskolás diákok számára 2006-ban indított verseny, amelyen a fiatalok saját készítésű filmjeiket mutatják be. Az alkotások révén a nézők megtudhatják, hogyan vélekednek a fiatalok a magyarországi német kisebbségről, illetve mit gondolnak a hagyományokról, a nyelvről és hogyan látják a németiség jövőjét. A verseny idén egy új kategóriával bővült, a középiskolások mellett fiatal filmesek is bemutatkoztak. Az ifjúsági kategóriában kilenc filmet láthatott a közönség a budapesti Művész moziban rendezett eseményen. Az alkotások a hagyományokhoz híven a hazai németekről szóltak a kisebbség nyelvén. A maximum 10 perc hosszúságú filmekben a 14–19 éves fiatalok többek között a múlttal, mint például a németek oroszországi kényszermunkára hurcolásával vagy a kitelepítéssel foglalkoztak, de volt csapat, amely egy német települést és az ott folytatott hagyományápolást mutatta be, mások a zenei kultúrát helyezték a középpontba, vagy arra keresték a választ, hogy mit jelent napjainkban egy fiatal számára egy kisebbséghez tartozni.

A zsűri elnöke Matthias Gruber, a Budapesti Német Nagykövetség kulturális és oktatási referense volt, a háromtagú zsűriben idén még Klein Judit, a Magyar Televízió Kisebbségi Műsorok Szerkesztőségének vezetője és Heves Ferenc, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata oktatási referense kapott meghívást. A döntnökök a 2008. április 25-i filmpremiert megelőző kedden ültek össze, hogy megtekintsék a versenybe szállt alkotásokat és döntsenek a helyezettekről, valamint a különdíjasokról. A középiskolás kategóriában az első három helyezett a Német Nagykövetség által felajánlott pénznyereményt, azaz 500, 300 és 200 eurót és egyedi Abgedreht-kerámiát vehetett át a filmünnepen. Beck Artúr, a Deutsches Haus Kft. ügyvezetője 100 000 Forintot ajánlott fel a leghumorosabb filmnek, valamint a Magyarországi Ifjú Németek Közössége egy csapatot meghívott nyári táborába. Valamennyi résztvevő a rendezvény hivatalos pólóját és a Budapesti Goethe Intézet könyvajándékát kapta emlékül.

Az első helyet a pécsi Koch Valéria Gimnázium csapata szerezte meg a *Von heute wird alles anders* (Mától minden más lesz) című filmmel, mely a magyarországi németek népi hiedelmeiről szól, és amelynek számos mozzanata mosolyt csalt a nézők arcára. A bolyi Montenuovo Nándor Szakközépiskola diákjai két díjnak is örülhettek, hiszen a *Rocktigallen-story*ért a zsűri nemcsak a második díjat, hanem a legviccesebb filmnek járó különdíjat, a „Schmunzelpreis”-ot is odaítélte. A történet középpontjában négy fiatal küzdelme áll, akik elhatározzák, hogy zenekart alapítanak, de a sikerhez vezető út rögzösebb, mint gondolták. Nagy tapsot kapott a harmadik helyezett bajai csapat is, amely a Magyarországi Németek Általános Művelődési Központjából érkezett. A *Vier Schwalben* (Négy fecske) című filmben két diáklány elhatározza, hogy egy hétig

mint igazi svábok élnek. Természetesen két barátjuknak sincs más választása, mint támogatni a két leányzót a kezdetben furcsának talált hagyományokkal tűzdelt vállalkozásában. A MINK nyári táborában a mezőberényi Petőfi Sándor Gimnázium diákjai vehetnek részt, akik a *Spurensuche in Mezőberény 2.*-ben (Nyomkeresés Mezőberényben 2.) egy idős ember történetét mutatták be, aki megpróbálja felkutatni régi sorstársát, akivel együtt volt munkaszolgálaton Oroszországban a II. világháború után.

2008-ban első alkalommal vehettek részt a versenyben 19–35 éves amatőr és profi filmesek, akik az U35sec – „Unter 35 Jahre unter 35 Sekunden”, azaz 35 év és 35 másodperc alatti kategóriában forgattak szpotokat. Ezek lényege, hogy a német kisebbséget kreatív módon mutassák be. Matthias Gruber a Német Nagykövetség képviseletében és zsűrielnökként a döntés nehézségére hivatkozva egy 100 euro értékű különdíjat ajánlott fel Egervári József, somberek-i versenyzőnek az *Auch heute noch* (Ma is még) filmjéért. A Zentrum fődíját, 100 000 forintot és egyedi üvegplasztikát a Dunaszekcsőről érkezett csapat vehette át a *Hände* (Kezek) alkotásért.

Nagy tapsal fogadta a közönség a Zentrum által, külön erre az alkalomra az U35sec versenykiírás kapcsán forgatott 35 másodperces rövidfilmeket, melyben az alkotók az identitás, zene és nyelv témakörét járták körül. A filmünnepen a versenyszpotok a filmek között amolyan reklámblokkokban kerültek levetítésre. A vetítést egy rövid szünettel szakították meg, hogy egy kisebb közönségtalálkozóra is sor kerülhessen. A második felvonás után felgyúltak a fények a teremben, és az eredményhirdetés befejeztével a média képviselői faggatták az alkotókat filmjeikről.

A rendezvényen bemutatásra kerültek az előző két év filmjeit tartalmazó DVD-k is. A kiadványok és a rendezvényhez kapcsolódó termékek is megrendelhetők a www.abgedreht.hu honlapról. A versenyzők örömteli visszajelzései, illetve a szinte telt házzal lezajlott vetítés megerősítette a szervezőket abban, hogy az Abgedreht 2009-ben sem hiányozhat majd a magyarországi németek rendezvénynaptárából.

Díjazottak – Abgedreht

1. helyezett

Von heute wird alles anders (Mától minden más lesz) – Spengler László, Horváth Gergő, Nyitrai Balázs, Stefán Krisztina, Király Sándor (Koch Valéria Gimnázium, Pécs – tanár: Englenderné Hock Ibolya)

2. helyezett / Schmunzelpreis – humorkategória különdíj

Die Rocktigallen-Story (A Rocktigallen-sztori) – Gáspár Gábor, Kavasz Afrodité, Tóth Fanni, Zugfill Eszter (Montenuovo Nándor Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium – tanár: Horváth Bernadett)

3. helyezett

Vier Schwalben (Négy fecske) – Müller Patrícia, Micskei Adrienn, Szabó Nóra, Németh Tamás, Busa Tamás, Koncz Kristóf (Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja, Baja – tanár: Manz Alfréd)

U35sec kategória

Fődíj

Hände (Kezek) – Schepl Zoltán, Schepl Csaba, Farkas Dalma, Kulutác Tímea (Dunaszekcső)

Budapesti Német Nagykövetség különdíja

Auch heute noch (Ma is még) – Egervári József (Somberek)